

УДК 81'38

Попова Л.О.

ВІД СЛОВА ДО ТЕКСТУ (ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ ВИКОРИСТАННЯ СТИЛІСТИЧНИХ ВПРАВ)

Сучасні соціальні вимоги зумовлюють зміну вектора нинішньої мовної освіти й орієнтують на підготовку випускника закладу загальної середньої освіти, який не лише знає українську мову, а й орієнтований на конкретний результат її використання, упевнений, що досконале володіння мовою є запорукою життєвого й професійного становлення, прагне до мовленнєвого самовдосконалення. При цьому „цінність знань визначається тим, наскільки вони важливі для конкретної особи, що передбачає надання учневі повної свободи їх засвоєння” [2, с. 28]. Потрібно зважати й на нинішню можливість здобувачів освіти занурюватися в безмежне інформаційне море, що зі свого боку породжує низку актуальних для них питань: як опрацювати, узагальнити і репродукувати здобуту інформацію, як сконцентровану в одній тезі думку розгорнути в повідомлення, як зробити своє мовлення бездоганно грамотним, образним, багатим, як навчитися вільно користуватися мовними засобами залежно від мовленнєвої ситуації. Зрозуміло, що вирішити такі питання можна в закладі освіти, оскільки саме він створює умови для формування „мовного смаку, нормативних засад спілкування в будь-якому іншому середовищі. І відповідальний за це, згідно з професійними функціями, насамперед учитель-словесник” [5, с. 105]. Саме на нього покладено завдання сучасного суспільства – підготувати компетентного мовця, здатного репрезентувати себе засобами мови, конкурувати на нинішньому ринку праці, виправдано реагувати на виклики соціуму.

Усі окреслені питання зумовлюють не пошук нових форм, методів і засобів навчання, а осучаснення тих класичних, які вже добре зарекомендували себе впродовж багатьох років. Одним із таких є метод вправ, який активно застосовують учителі-предметники.

Проблема визначення сутнісних ознак методу вправ і їх класифікації не нова в українській лінгводидактиці. Актуальними для дослідження вважаємо праці О. Біляєва,

Н. Голуб, О. Горошкіної, С. Карамана, О. Кучерук, І. Кучеренко, Л. Мамчур, В. Мельничайка, А. Нікітіної, С. Омельчука, М. Пентилюк, І. Хом'яка та ін. Лінгводидакти не лише переконливо довели ефективність вправ у навчанні української мови, а й заклали міцні науково-практичні основи для подальших теоретичних і практико зорієнтованих студій, покликаних адаптувати розроблені класифікації вправ до типологічних особливостей учнів, характеру виучуваного матеріалу, узгодити з вимогами до сучасного уроку української мови та іншими чинниками. Тому, незважаючи на багатовекторність розкриття питання, вважаємо за доцільне в науковій розвідці звернутися до проблеми використання стилістичних вправ (СВ) як засобу формування комунікативних умінь здобувачів освіти.

Метою статті є розкриття теоретико-практичного аспекту використання стилістичних вправ як ефективного засобу формування комунікативних умінь здобувачів освіти.

Як свідчить аналіз лінгводидактичних праць, з-поміж науковців немає єдиного погляду на тлумачення поняття „вправа”. Його визначають як „виконання навчальних завдань з метою закріплення теоретичних відомостей та оволодіння практичними вміннями і навичками” [1]; „практичний спосіб навчання, що становить спеціальне завдання для багаторазового використання (повторення) певних операційних дій з метою їх засвоєння, формування вмінь і навичок, закріплення знань” [4]; „повторюване виконання дій з метою засвоєння знань і вироблення мовних і мовленнєвих умінь і навичок; невід’ємний складник навчання мови; вправи не можна розглядати лише як ілюстрації до теоретичних відомостей з мови, різних визначень і правил” [7]. Узагальнення висловлених лінгводидактами тверджень дало змогу дійти висновку, що вправи – це вид навчальної діяльності, що передбачає застосування здобутих знань для вироблення необхідних умінь і навичок учнів.

Використання вправ в освітньому процесі впродовж тривалого часу спонукало науковців до розроблення їх різноманітних класифікацій. Не будемо вдаватися до дискусії про ефективність і методичну доцільність тієї чи тієї класифікації вправ з української мови, а зупинимось докладніше на аналізові стилістичних вправ, оскільки їх застосування сприяє розвитку таких комунікативних умінь здобувачів освіти:

уміння правильно визначати тему висловлювання та чітко дотримуватися її меж; вибирати тип і стиль мовлення залежно від мети й ситуації спілкування; використовувати різноманітні мовні засоби відповідно до типу, стилю, жанру тексту; удосконалювати висловлення (коректувати усне й редагувати писемне мовлення) [7, с. 118].

У статті спиратимемося на визначення СВ, сформульоване авторами Словника-довідника з української лінгводидактики: „усні й письмові вправи, що допомагають учням зрозуміти завдання функційних стилів, основні загальні риси й мовні особливості на фонетичному, лексичному, граматичному рівнях мови” [7, с. 234–235]. У наукових працях українських лінгводидактів спостерігаємо неоднотайність у класифікації СВ. Наприклад, автори „Практикуму з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах” виділяють фонетико-стилістичні, лексико-стилістичні та граматико-стилістичні вправи. Водночас за методикою виконання СВ поділяють на такі три групи: супровідні, тобто вправи, що доповнюють, деталізують виучувану лексичну, фонетичну або граматичну тему зі стилістичного боку або в аспекті культури мовлення і служать джерелом інформації; спеціальні, які розкривають конкретні стилістичні ознаки мовних явищ і виконуються під час вивчення суто стилістичних тем або спрямовані на формування культури мовлення; вправи на закріплення і поглиблення знань і навичок, або тренувальні вправи [6, с. 257–258]. І. Кучеренко у дослідженні спирається на класифікацію СВ, розроблену М. Пентилюк: фонетико-стилістичні, лексико-стилістичні, граматико-стилістичні, стилістичні [3, с. 3]. У своєму дослідженні за основу візьмемо класифікацію СВ за змістом, розроблену М. Пентилюк, оскільки вона найбільш обґрунтована в українській лінгводидактиці й апробована впродовж багатьох років учителями-предметниками. Окрему увагу приділимо таким СВ, як стилістичне конструювання, стилістичний експеримент і стилістичний етюд. На наш погляд, застосування саме цих СВ сприятиме формуванню комунікативних умінь учнів.

Стилістичне конструювання визначають як СВ, що передбачає побудову словосполучень і речень за опорними словами певної лексичної групи, конструювання тексту відповідного стилю; вчить користуватися словом, розпізнавати відтінки його

значення і сполучати його з іншими словами; добирати мовний матеріал для складання вірців текстів різної стильової належності, сприяє засвоєнню стилістичних засобів усного та писемного мовлення. Наприклад, у 10-11 класах доцільно запропонувати учням такі вправи, що передбачатимуть стилістичне конструювання:

Вправа 1. *Об'єднайте мовні одиниці, прогнозуючи, у текстах якого стилю мовлення вони можуть бути використані. Для доведення своєї думки складіть текст певного стилю (4-5 речень), використовуючи подані слова.*

Хімічно зв'язаний, замріяний, поживність, журливо, срібноголосий, осанна, вбраний, відсотковий, згідно з, збалансований, гідроген, розрахувати, корисний, прошу надати, балакати.

Вправа 2. *Доберіть з дужок потрібні за змістом означення. Аргументуйте свій вибір. Складіть міні-тексти в науковому й художньому стилі, використовуючи 3–4 словосполучення (за власним вибором).*

Юнак, спів, орган, дихання, мова (голосистий, голосний, голосовий); шафа, краса, драма, сан, настрій (духовий, духовний, душевний); право, свято, рух, життя, кімната, лист (звичаєвий, звичайний, звичний); якість, рішення, олівці, ознака (колірний, кольоровий); установа, діагноз, засіб, вправи, палата (лікарський, лікарняний, лікувальний).

Під час виконання таких вправ учні зможуть „пройти” процес текстотворення, образно кажучи, „від слова до тексту”, тобто матимуть змогу з'ясувати семантику слів, сферу використання їх у контексті, оволодіти синонімічними ресурсами мови в усіх її стильових різновидах тощо.

Удосконаленню комунікативних умінь учнів сприятиме стилістичний експеримент, „що ґрунтується на доборі й підстановці стилістичних мовних одиниць у певний контекст; передбачає порівняння мовних засобів за їх емоційним забарвленням, експресивністю, стилістичною вмотивованістю” [7, с. 234]. Наприклад:

Вправа 1. *Порівняйте виділені в тексті й подані в дужках словосполучення і речення. Якими відтінками значень вони відрізняються? Обґрунтуйте доцільність ужитих автором словосполучень. Що зміниться в тексті, якщо їх замінити словосполученнями з дужок?*

– Глянь, *заходить сонце (захід сонця)* – і *безмежне море (море без меж)* залите світлом! Але як тільки вогненний диск пірне за обрій, все затоплює пітьма. Збирати *сонячне проміння (проміння сонця)* – це те саме, що... ну, скажімо, складати в копиці вітер!

Дівчина була так приголомшена, що не могла й слова сказати (Приголомшена дівчина не могла вимовити слів). Широко розплющеними очима дивилася на юнака, ніби вперше бачила його.

Геннадій *лагідно взяв (взявши лагідно)* її за плечі, повернув до вікна. Звідси відкривався чудовий краєвид. Сонце поринало в море, і над *водяним простором (простором води)* здіймалася кармінна стіна. Щодалі на південь вона *ставала темнішою (темнішала)* і, нарешті, непомітно переходила в синь.

На прозорому небі сяяв, неначе прокреслений на шовку, серпик молодика. Неподалік, *зліва од нього (ліворуч)*, мерехтіла весела зіронька (За В. Бережним).

Вправа 2. *Запишіть текст, розкриваючи дужки й обираючи потрібний варіант. Свій вибір аргументуйте.*

Квітучий куточок Поділля

(Темною, темненькою) *(громадою, громаддям)* прийняв нас *(ліс, лісочок, лісок)*, очам стало *(легше, легко, легенько)* після *(золотого, золотавого)* саява пшеничного поля. Переспів жайворонків залишив*(ся, сь)* позаду, звідусі*(ль, ля)* почувало*(сь, ся)* лісове різноголосся: *(у, в)* верховітт*(і, ю)* бормоче про щось своє *(старий, старезний, старенький)* ворон, *(у, в)* квітках терену виспіває *(соловейко, соловей)*, далеко розносить*(ся, сь)* перестук дятла. Рясн*(а, ая)* вранішн*(я, яя)* роса розсипами діамантів переливається *(у, в)* *(навутинні, навутині)* сонячних променів – день буде погожий. Віков*(і, іі)* дуби широко розкинули*(сь, ся)* як могутн*(і, іі)* велетні, білими *(маячками, маяками)* розсипали*(сь, ся)* по ліс*(і, у)* берези; *(у, в)* медов*(ому, ім)* цвітінні розлогої липи чується бджолиний гул. Скельця неба виблискують *(нід, нідо)* ногами лісовій *(дорозі, доріжці, доріжечці)* – позавчорашній дощ напоїв *(землю, землю, земельку)* *(і, й)* залишив*(ся, сь)* спогадом *(в, у)* колії від возу лісника та глибоких круглих *(відбиттях, відбитках, слідах)* колій. П'янк*(е, еє)* повітря наповнює легені, хочеться *(в, у)*пасти на густий килим *(трави, травиці, травички)*, закрити очі

(і, ї) розчинити(сь, ся) (у, в) розлитому (навкруги, навколо, навкруг) щасті, ста(ти, ть) (краплиною, краплею) роси, (листочком, листям, листом) барвінку, забу(ти, ть) про світ за краєм узлісся (За Є. Гуцалом).

Експериментуючи, учні стають співавторами тексту, вчать обирати найоптимальніші для вираження основної думки мовні засоби. Використання таких вправ сприятиме розвитку дару слова й мовного чуття.

Формуванню вмінь продукувати висловлення різної стильової належності сприятиме складання учнями стилістичного етюду – невеликого твору з певним стилістичним завданням. Наприклад:

Вправа 1. *Складіть у художньому стилі висловлення на одну з таких тем: „Мріяти означає вірити?“, „Який він – голос совісті?“. У тексті вживайте запропоновані групи синонімів.*

Совість, сумління; мріяти, марити, снити, фантазувати; вірити, покладатися на, (кому) довіряти, не втратити надії на; чути, сприймати, дізнаватися, прочувати, відчувати, здогадуватися.

Вправа 2. *Складіть мовознавчі етюди, у яких поясніть відмінність у значенні й уживанні слів брифінг, прес-конференція; дилема, проблема, завдання; заслухати, прослухати, вислухати; ініціатива, пропозиція.*

Використання запропонованих стилістичних вправ дасть змогу учням засвоїти своєрідність функціонування мовних одиниць у текстах різної стильової належності, сприятиме формуванню вмінь знаходити й виправляти стилістичні помилки у власних текстах, стане кроком до подальшого вживання засвоєних мовних одиниць у складених висловленнях. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у визначенні лінгводидактичних засад використання стилістичного редагування як ефективного засобу формування предметної компетентності учнів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біляєв О. Вправи в навчанні мови. *Українська мова і література в школі*. 2004. № 6. С. 2–6.
2. Зайченко І.В. Педагогіка. Навч. посібн. для студ. вищ. пед. навч. закл., 2-е вид. Київ, 2008. 528 с.

3. Кучеренко І. Формування стилістичної компетентності старшокласників. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/zbirnuk_nayk_praz/2006/2006_23.pdf
4. Кучерук О. А. Методи навчання української мови в загальноосвітній школі : [словник-довідник]. Житомир, 2010. 184 с.
5. Нікітіна А.В. Педагогічний дискурс учителя-словесника : монографія. Київ, 2013. 338 с.
6. Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах: модульний курс : Посібник для студентів пед. університетів та інститутів / Кол. авторів за ред. М. І. Пентилюк. Київ, 2011. 366 с.
7. Словник-довідник з української лінгводидактики : навч. посіб./ Кол. авторів за ред. М. І. Пентилюк. Київ, 2015. 320 с.
8. Українська мова. Профільний рівень : підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти / С. О. Караман [та ін.]. Харків, 2018. 272 с. : іл.

Попова Л. О. Від слова до тексту (теоретико-практичний аспект використання стилістичних вправ)

У статті проаналізовано наукову літературу з обраної проблеми, узагальнено й систематизовано сформульовані науковцями визначення понять „вправи” й „стилістичні вправи”, подано лінгвометодичний коментар до використання стилістичного конструювання, стилістичного експерименту, стилістичного етюду – вправ, що сприятимуть формуванню комунікативних умінь здобувачів освіти. Автор доходить висновку, що використання пропонованих стилістичних вправ дасть змогу учням засвоїти своєрідність функціонування мовних одиниць у текстах різної стильової належності, сприятиме формуванню вмінь учнів знаходити й виправляти стилістичні помилки у власних текстах, стане кроком до подальшого використання засвоєних мовних одиниць у власних висловленнях.

Ключові слова: вправи, стилістичні вправи, класифікація стилістичних вправ, стилістичне конструювання, стилістичний експеримент, стилістичний етюд.

Попова Л. А. От слова к тексту (теоретико-практический аспект использования стилистических упражнений)

В статье проанализирована научная литература по выбранной проблеме, обобщены и систематизированы сформулированные учеными определения понятий «упражнения» и «стилистические упражнения», подано лингвометодический комментарий к использованию стилистического конструирования, стилистического эксперимента, стилистического этюда – упражнений, способствующих формированию коммуникативных умений учащихся. Автор приходит к выводу, что использование предлагаемых стилистических упражнений позволит учащимся усвоить своеобразие функционирования языковых единиц в текстах различной стилистической принадлежности, способствует формированию умений учащихся находить и исправлять стилистические ошибки в собственных текстах, станет шагом к дальнейшему использованию усвоенных языковых единиц в собственных высказываниях.

Ключевые слова: упражнения, стилистические упражнения, классификация стилистических упражнений, стилистическое конструирование, стилистический эксперимент, стилистический этюд.

Popova L. A. From word to text (theoretical and practical aspect of stylistic exercise usage)

The article analyzes the scientific literature on the chosen problem, summarizes and systematizes the definitions of the concepts "exercises" and "stylistic exercises" formulated by scientists, provides the linguistic and methodical commentary on the use of stylistic design, stylistic experiment, and stylistic etude - exercises that promote the communicative skills of students. The author concludes that the use of the proposed stylistic exercises allows students to learn the peculiarity of linguistic units and their functioning in texts of different stylistic affiliations, helps to form students' abilities to find and correct stylistic mistakes in their own texts, and to use the learned linguistic units in their own statements.

Key words: exercises, stylistic exercises, classification of stylistic exercises, stylistic design, stylistic experiment, stylistic etude.